

Mező Ferenc – Mező Katalin:

A FUTBALL METAFORIKUS ÉS FUNKCIONÁLIS KAPCSOLATA A HADVISELÉSEL

DOI: 10.35926/HSZ.2024.1.8

ÖSSZEFOGLALÓ: A *futball* (vagy *foci*) nevű népszerű játékot a 19. század közepén hozták létre Nagy-Britanniában. Bár ez a sport egyfajta békés labdajáték, mégis két csapat harcát (vagy háborúját) szimbolizálja. A *futball* és a *hadviselés* szimbolikus kapcsolata a sportág szakkifejezéseiben nyilvánul meg, mivel ez a sport a *hadviselés* terminológiájából vett metaforákat is használ. Másrészt a *futball*nak és a *hadviselés*nek nemcsak szimbolikus, hanem funkcionális kapcsolata is van egymással: a *futball*t számos cél érdekében használták fel a háborúk történetében. Jelen tanulmány a *futball* és a *hadviselés* metaforikus és funkcionális kapcsolatát vizsgálja fel.

KULCSSZAVAK: *futball*, *foci*, *hadviselés*

A SZERZŐKRŐL:

► Dr. Mező Ferenc (PhD), az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem docense (ORCID: 0000-0001-6261-8744; MTMT: 10002779)

► Dr. Mező Katalin (PhD), a Debreceni Egyetem főiskolai docense (ORCID: 0000-0002-1157-4478; MTMT: 10046555)

BEVEZETÉS

A 19. századbeli Nagy-Britanniából származó labdarúgás a hazai szaknyelvben „futball”-ként, a szlengben „foci”-ként is ismert csapatsport, amire az angol nyelvhasználatban a *football*, illetve a *soccer* megnevezést is használják (a helyzetet bonyolítja, hogy *football*nak nevezik olykor az amerikai *football*t is, ami lényegesen eltér a labdarúgástól). A labdarúgás szabályait nemzetközi szinten a Fédération Internationale de Football Association (FIFA) állapítja meg;¹ Magyarországon pedig a Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ) koordinálja e sportot nemzeti szinten. Noha a *futball* elvileg egy békés labdajáték, mégis egyfajta csatát, harcot szimbolizál két csapat között. A labdarúgás és a *hadviselés* között valóban felfedezhetünk összefüggéseket, amikről egyrészt a *futball* *hadviselés*beli metaforái tanúszkodhatnak, másrészt e sport *hadviselés*t érintő felhasználási lehetőségei s azok történelmi példái vallhatnak.

A FUTBALL HADVISELÉSBELI METAFORÁI

A tudományok – és általában a legkülönbözőbb szakterületek – gyakran élnek a hasonlatokat, metaforákat, analógiákat alkalmazó képes beszéd eszközével, amikor szemléletes kifejezésekkel, példákkal kívánják az új fogalmakat korábban ismert fogalmak, jelenségek révén érthetővé tenni. A hasonlatok esetében egy tulajdonság mentén vannak párhuzamot két fogalom között („A csatár

¹ Laws of the Game 2015/2016.

olyan gyorsan fut, mint a nyúl”), míg az analógiák számos tulajdonság mentén vetik össze a fogalmakat. E két szélsőség között találhatóak a metaforák, amelyek lehetővé teszik, hogy ismeretlen, elvont és/vagy új fogalmakat már ismert fogalmak megnevezésén keresztül ragadjunk meg.

A labdarúgósportban használt szakkifejezések egy része például a hadtudomány terminológiájából lett átvéve, és a „labdarúgás = egyfajta harc a győzelemért” metafora köré csoportosul. Az alábbi mondatba sűrítve (dőlt betűvel kiemelve) láthatók a futballra jellemző gyakori hadi metaforák (lásd még 1. táblázat).

„A (talán *zsoldos* játékosokkal is kiegészített) *futballcsapat* a *csapatkapitány* irányításával a *bajnokság* alkalmával olyan *győzelemmel*, *vereséggel* vagy *döntetlen* eredménnyel záruló *küzdelemben* vesz részt – akár a *csatárok* támadó játékát, akár a *védők védekező* játékát tekintjük –, ami során megfelelő *stratégia* és *taktika*, *cselezés* alkalmazásával *üldözik* a labdát, annak érdekében, hogy *gólhelyzetet* (=célhelyzetet) teremtvé az *ellenfél* térfelén lévő *kapuba* *lőjék* (a labda célba érését nevezzük *gólnak*), amit a *kapus* és a *háttvédek* igyekeznek megakadályozni.”

1. táblázat *A hadtudományi terminológiából vett metaforák a futballban (A szerzők gyűjtése)*

Hadviselésben használt kifejezés mondatba foglalva	A futballban használt hadi metafora mondatba foglalva
Hős <i>bajnok</i> lett a katona.	Futball- <i>bajnok</i> lett a sportoló.
A katonacsapat harcolni indul.	A futballcsapat labdarúgó-mérkőzésre indul.
A kapitány irányítja a katonáit.	A futballista <i>csapatkapitány</i> irányítja a csapattársait.
A lövész (<i>csatár</i>) küzd, győzni akar a csatában.	A futballcsatár győzni akar a labdarúgó-mérkőzésen.
A hadicsel a győzelmet szolgálja.	A futballban alkalmazott <i>cel</i> , <i>cselezés</i> a győzelmet szolgálja.
<i>Döntetlen</i> lett a csata eredménye.	<i>Döntetlen</i> lett a labdarúgó-mérkőzés eredménye.
A háborúban az ellenfelet kell legyőzni.	A labdarúgó-mérkőzésen az <i>ellenfelet</i> kell legyőzni.
A csata <i>célja</i> (the goal of the battle).	A labdarúgó-mérkőzés <i>célja</i> gól lövése.
A háború <i>győztes</i> csapata.	A futball-mérkőzés <i>győztes</i> csapata.
A menetoszlop <i>háttvéde</i> .	<i>Háttvéd</i> a futballpályán.
Harctéri <i>helyzet</i> .	Labdarúgó-pályabeli <i>helyzet</i> (például: gólhelyzet).
Az ostromlott vár <i>kapuja</i> .	Az ellenfél <i>kapuja</i> .
Az ostromlott vár <i>kapusa</i> .	Az ellenfél <i>kapusa</i> .
A katona <i>lő</i> , és <i>lövése</i> célba talál.	A futballista <i>lő</i> (labdába rúg), és <i>lövése</i> célba talál.
<i>Küzdelem</i> , küzdés a csatátéren.	<i>Küzdelem</i> , küzdés a futball-mérkőzésen.
A jó <i>stratégia</i> győztes csatához vezet.	A jó <i>stratégia</i> győztes labdarúgó-mérkőzéshez vezet.
A jó <i>taktika</i> győztes csatához vezet.	A jó <i>taktika</i> győztes labdarúgó-mérkőzéshez vezet.
A <i>támadó</i> csapatok <i>támadása</i> .	A <i>támadó</i> futballcsapat <i>támadása</i> .
Az ellenfél <i>üldözése</i> .	A futball-labda <i>üldözése</i> .
A háború <i>vesztes</i> csapata.	A futball-mérkőzés <i>vesztes</i> csapata.
A vár <i>védői</i> védekeznek.	A <i>védő</i> játékosok védekeznek, a kapus <i>védi</i> a kaput.
<i>Zsoldosokból</i> álló <i>zsoldossereg</i> .	„ <i>Zsoldos</i> ” játékosok is vannak a futballcsapatban.

E metaforák nagy része nemcsak a magyar nyelvben lelhető fel, hanem az angol nyelvű szakirodalom² is használja ezeket (valójában a magyar kifejezések a legtöbb esetben a FIFA által is alkalmazott angol kifejezések tükörfordításai). Az alábbiakban bemutatjuk a labdarúgással kapcsolatos legjellegzetesebb metaforákat, megadjuk azok hadtudományi jelentését, valamint angol nyelvű megfelelőjüket. A metaforákat a magyar kifejezések ABC-rend szerinti sorrendjében közöljük.

Futballban alkalmazott metafora: BAJNOK, BAJNOKSÁG

Hadtudományi jelentés: „bajnok: »bajvívó; hős harcos« [...] A szerbhorvát bojnik (»bajvívó«) átvétele, [...]”³ Szótöve a boj (baj), a magyarban „-nok” képzővel ellátva; a „bajnokság” főnév a bajnokok összecsapására vonatkozik, elsősorban sportbeli szövegek környezetben. Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: champion, championship.

Futballban alkalmazott metafora: CSAPAT

Hadtudományi jelentés: „csapat: 1. Tervszerűen létrehozott szervezet szükségletek kielégítése céljából. 2. A honvédelmi rendszer keretében a haderőnemek, a fegyvernemek és a szakcsapatok katonai (fegyveres) feladatok ellátására létrehozott, szervezett önálló alegységeinek, egységeinek, magasabbegységeinek összefoglaló megnevezése. Az önállóan szervezett csapatok vezető szervekkel, harcoló, harctámogató, harcbiztosító és logisztikai alárendeltekkel rendelkeznek. A haderőnemekhez soroljuk a szárazföldi, a légierő- és a haditengerészeti kötelekeket. Magasabbegységekhez a hadosztályokat, hadtesteket stb.”⁴ Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: team.

Futballban alkalmazott metafora: CSAPATKAPITÁNY

Hadtudományi jelentés: A kapitány irányító funkciót ellátó tiszti rang (rendfokozat). Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: team captain, skipper.

Futballban alkalmazott metafora: CSATÁR

Hadtudományi jelentés: Lövész. Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: strikers, forwards.

Futballban alkalmazott metafora: CSEL, CSELEZÉS

Hadtudományi jelentés: Az ellenfél félrevezetése. Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: feint (=csel), feinting (=cselezés).

Futballban alkalmazott metafora: DÖNTETLEN

Hadtudományi jelentés: Olyan állapot, amelyben nincs egyértelmű győztese, vesztese a csatának. Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: drawn.

Futballban alkalmazott metafora: ELLENFÉL, ELLENSÉG

Hadtudományi jelentés: „ellenség: klasszikus értelemben valamely állam vonatkozásában a vele szemben hadban (hadiállapotban) álló fél, amely fegyveres erővel és eszközeivel az adott állam ellen agresszíven, intervenciócs céllal harcra készül, harcot robbant ki és folytat,

² Laws of the Game 2015/2016., i. m.

³ Tótfalusi 2001.

⁴ Krajnc 2019, 126–127.

azaz jellemzői, viselkedése alapján erre akár már békében is (nyíltan vagy burkoltan) készül, veszélyt jelent, vagy jelenthet az adott államra. A modern hadviselés tekintetében a háború és béke közötti markáns határ szándékos elhomályosításával és ezáltal az ellenség konkrét megnevezésének nehézségével kell számolni. A békeidőszaki fedett tevékenységek, az információs műveletek ellenséges végrehajtása, a lakosság célirányos befolyásolása, illetve a kiberműveletekben rejlő lehetőségek sok esetben megnehezítik napjainkban az ellenség egyértelmű meghatározását”.⁵ Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: opponent, opposing team.

Futballban alkalmazott metafora: GÓL (GOAL), CÉL

Hadtudományi jelentés: „cél: jövőbeni állapot meghatározása. A jövőbeni állapot elérésének szándéka, akarata. 1. Lehet egyéni, szervezeti, társadalmi szintű elérni kívánt állapot. 2. Katonai terminológiában a cél olyan ellenséges objektum, amelyet saját erőink eszközeivel kívánunk megsemmisíteni, lefogni vagy éppen zavarni. Küldetés – misszió”.⁶ Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: goal (=cél).

Futballban alkalmazott metafora: GYŐZTES

Hadtudományi jelentés: Hadi sikert elérő fél. Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: winner.

Futballban alkalmazott metafora: HÁTVÉD

Hadtudományi jelentés: A csapatot hátulról védő harcoló erők. Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: quarterback (=”quarter”+”back”, vagyis a „negyed”+”vissza” szavak összetétele).

Futballban alkalmazott metafora: HELYZET (PÉLDÁUL: GÓLHELYZET)

Hadtudományi jelentés: „helyzet: a katonai szervezetnek egy adott időpontban feltárható, mérhető állapota. Az állapot/helyzet viszonylagosság kérdése, amelyet az ellenséghez, a célokhoz, követelményekhez, az előjáró elvárásaihoz, az együttműködő szomszédokhoz, a környezeti tényezőkhöz (terep, időjárás, napszak stb.), a társadalmi elvárásokhoz, a múltbeli, illetve a jövőbeni állapothoz ítélnünk meg. A szervezeti helyzeten túl beszélhetünk döntési helyzetről, amikor a vezető olyan tényekkel szembesül, hogy a szervezet jövőjének érdekében választania kell”.⁷ Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: situation (=helyzet), goalscoring opportunity (=gólszerzési lehetőség, gólhelyzet).

Futballban alkalmazott metafora: KAPU

Hadtudományi jelentés: A hadviselést érintő kontextusban a kapu a (főként ókori és középkori keletkezésű) fallal körülvett települések ki- és beléptető (ellenőrző) pontja. Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: goal (magyar jelentése: cél, v. ö.: a „gól” – mint futballban alkalmazott metaforát tárgyaló – bekezdéssel).

⁵ Krajnc 2019, i. m. 204. Hangsúlyozni kell, hogy a sportban nem az ellenség (enemy) kifejezés terjedt el, hanem az ellenfél (opponent).

⁶ Uo. 112. Megjegyzés: Az angol futballszaknyelvben a goal (cél) kifejezést alkalmazzák a magyar nyelvben „kapu”-ként említett objektumra.

⁷ Uo. 423.

Futballban alkalmazott metafora: KAPUS

Hadtudományi jelentés: A hadviselést érintő kontextusban a kapus szerepkört megvalósító személyek a (főként ókori és középkori keletkezésű) fallal körülvett települések ki- és beléptető (ellenőrző) pontjának őrei, a ki- és beléptetés, az ellenőrzés felelősei voltak. Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: goalkeeper (=célőrző). Megj.: az angol kifejezés tehát a kapus helyett az „őr” feladatát ellátó személy fogalmához köti e szerepkört. A magyarban is előfordul, hogy a „kapus őrzi a kaput”.

Futballban alkalmazott metafora: LŐ, LÖVÉS (PÉLDÁUL: „KAPURA LÖVÉS”)

Hadtudományi jelentés: Lőfegyver elsütése. Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: shot.

Futballban alkalmazott metafora: KÜZDELEM, KÜZDÉS

Hadtudományi jelentés: „küzdelmi (harci) játék: a sportjellegű, az eszközkészítő, az eszközös ügyességi játékok, az ügyességi és erőjátékok, a fogójátékok és a vonulós játékok azon csoportja, ahol a résztvevők harci jellegű tartalmakat (fegyverkészítés és -használat, katonai kiképzés játékos formája, harci taktikai elemek játékos gyakorlása) sajátítanak el játékos formában. Ilyen a fuszulycapuska-, a sárpuska-, a parittyá-, a csúzli- és ijkszítés, a pályavázás, a lovasdi, a nemzetes, a fecskézés, a mancsózás, a csülkőzés, a görcölés, a kanászos, a bigézés, a bakugrás és a fekete-fehér fogócska”.⁸ Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: challenging (=kihívás, ami szintén hadi jelentéssel bír hadviselésbeli szövegekörnyezetben is).

Futballban alkalmazott metafora: STRATÉGIA

Hadtudományi jelentés: „A stratégia lényegében egy átfogó elképzelés, amely a rendelkezésre álló erőkből a legelőnyösebb helyzetet igyekszik kialakítani a háború megnyeréséhez”; a stratégia „...5–10 éves vagy hosszabb cselekvési programot, követendő utat vázol fel, ami a szervezet egészére vonatkozik”; illetve a stratégia: „A következő kérdésre válaszol: »mit kell tennünk?« A felső vezetés dolgozza ki.”⁹ Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: strategy.

Futballban alkalmazott metafora: TAKTIKA

Hadtudományi jelentés: „taktika: a cél elérésére alkalmazott módszer, a stratégia lebontása. Olyan eljárás, amely a beazonosítható középtávú célokhoz, lehetőségekhez igazítja a szervezet taktikai cselekvési programját. A feladatcsoportokat és az azokhoz szükséges erőforrásokat jelenítik meg, a megoldás eljárásrendszerével együtt. A taktikai cselekvési program 2–4 év időtartamú. A következő kérdésre válaszol: »hogyan, milyen módon kell tennünk?« Ebből

⁸ Uo. 666–667. Lényegében a ma ismert sportok többsége, az ókori olimpiai játékokban szereplő versenyszámoknak pedig mindegyike a küzdelemmel és a résztvevők harci potenciáljának bemutatásával áll kapcsolatban. Az i. e. 776 és i. sz. 393 között négyévente megrendezett olümpiai játékok például kezdetben (kb. 190 m-es) stadionfutásból, később pedig ökölvívásból, birkózásból, pankrációból, kocsiversenyből, további hosszabb-rövidebb futászámokból és (birkózást, stadionfutást, távolugrást, gerelyhajítást és diszkoszvetést magába foglaló) pentatlonból állt. E versenyszámok mindegyike a korabeli csatákban, küzdelmekben lényeges mozgásformák voltak.

⁹ Uo. 980. A „stratégia” szó további jelentéseit lásd Krajnc 2019, i. m. 979–980.

bontják le az operatív, konkrét cselekvési programot”.¹⁰ Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: tactics.

Futballban alkalmazott metafora: TÁMADÓ, TÁMADÁS

Hadtudományi jelentés: „Támadó művelet: a támadás a harctevékenység egyik fajtája. A támadó művelet magába foglalja a műveletben részt vevő összhaderónemi (összfégyvernemi) erők összehangolt tevékenységét az ellenség pusztítása, semlegesítése, megsemmisítése, foglyul ejtése, haditechnikai eszközeinek, anyagi készleteinek zsákmányul ejtése, a kijelölt terepszakaszok, objektumok birtokba vételére érdekében”.¹¹ Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: attacker (=támadó), attacking team (=támadó csapat), attack (=támadás).

Futballban alkalmazott metafora: ÜLDÖZÉS

Hadtudományi jelentés: „Üldözés: a támadás kifejlesztése a visszavonuló ellenség ellen”.¹² Az angol megfelelő: chasing.

Futballban alkalmazott metafora: VESZTES

Hadtudományi jelentés: Hadi kudarcot elszenvedő fél. Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: loser.

Futballban alkalmazott metafora: VÉDŐ, VÉDEKEZŐ, VÉDÉS

Hadtudományi jelentés: Védelem: „a harctevékenység egyik fajtája, amelyet a csapatok a támadó ellenséggel szemben előre előkészített vagy a harc folyamán elfoglalt és berendezett sávban, körzetben, körletben folytatnak”.¹³ Az angol nyelvben a sporttal kapcsolatban használt kifejezés: defenders (=védők), defending players (=védekező játékosok), defend (=védés).

Futballban alkalmazott metafora: ZSOLDOS, ZSOLDOSSEREG

Hadtudományi jelentés: „Zsoldoshadsereg: a zsoldos az 1949. augusztus 12-én kötött genfi egyezmények kiegészítő jegyzőkönyvei alapján olyan fegyveres, aki pénzért, hivatásszerűen aktív fegyveres szolgálatot vállal, kifejezetten fegyveres összeütközés céljával, olyan közösség érdekében, amelyhez egyébként nincs köze, és olyan pénzbeli juttatásért, amelynek összege meghaladja az ott szolgáló helyi katonák fizetését”.¹⁴ Az angol kifejezés: mercenary.

A fentiek alapján látható, hogy a labdarúgással kapcsolatos (szak)kifejezéseket sok esetben a hadviselés terminológiájából vették. Megjegyezzük, hogy magának a „labda” szónak inkább az angol nyelvben van hadi vonatkozása: a „labda” angolul „ball”, így a „futball labda” = „football”. A „ball” azonban „golyó”-t is jelent, s szerepel például az ágyúgolyó („cannon ball”) kifejezésben, s a labda és az ágyúgolyó valóban hasonlít is egymáshoz, s lényegében mindkettővel célba kell találni.

¹⁰ Uo. 1042. A taktika és stratégia kifejezések a katonai terminológiából átvéve a civil élet számos területén használatba kerültek az idők során – lásd: tanulási taktika és stratégia, üzleti stratégia/taktika, sportstratégia/-taktika, szerelmi stratégia/taktika stb.

¹¹ Uo. 1044.

¹² Uo. 1131.

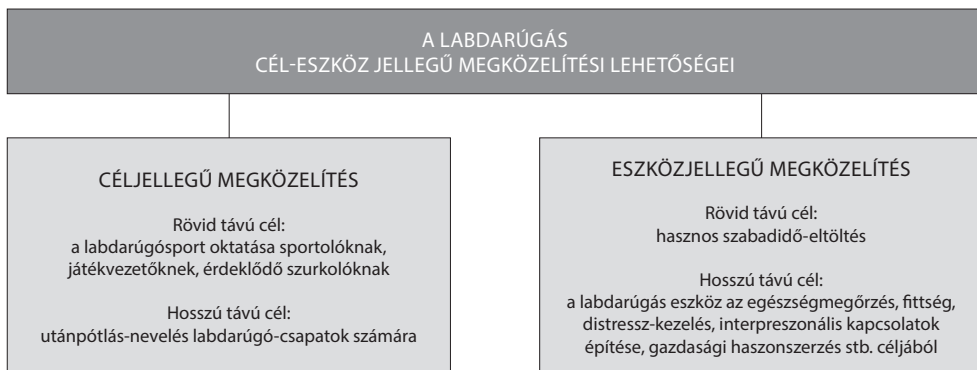
¹³ Uo. 1141.

¹⁴ Uo. 1191.

A FUTBALL MINT A HADVISELÉSBEN ALKALMAZHATÓ ESZKÖZ

A 19. század második felében kialakult mai értelemben vett labdarúgás és a hadviselés ősi művészete közötti párhuzamra a későbbiek során az is okot adhatott, hogy e sportnak többfajta felhasználási lehetősége nyert teret a hadviselés területén is: a harcoló alakulatok állóképességének és összetartásának erősítésétől kezdve azok motiválásán át a háború és béke eszközöként történő felhasználásig terjedő spektrumban.

Az utánpótlás-nevelés során a futballra többnyire mint célra tekintünk: labdarúgásra tanítjuk a sportolókat, játékvezetőket vagy akár a szurkolókat. A „labdarúgás mint cél” jellegű nevelés során a hosszú távú cél az utánpótlás-nevelés. A futball ezenkívül azonban számos – akár hadi vonatkozású – cél elérésének eszköze is lehet (1. ábra). A „labdarúgás, mint eszköz” jellegű megközelítés esetében a futballt egyéb célok (például az egészségmegőrzés, a toborzás, a gazdasági haszonszerzés stb.) megvalósítása érdekében használhatjuk fel.

1. ábra A labdarúgás cél-eszköz jellegű megközelítési lehetőségei (Szerkesztették a szerzők)

A labdarúgás hadi vonatkozású felhasználási lehetőségei közé tartoznak például:

1) *A futball mint a toborzás eszköze.* A labdarúgás, mint a világszerte az egyik legnépszerűbb és nagy tömegeket vonzó sport, lehetőséget ad a toborzáscélú felhasználásnak is. Jól demonstrálja ezt, hogy a brit haderők valóban toborzóeszközként használták a futballt az első világháború idején: F. J. Wall, a labdarúgó-szövetség titkára például 1914 novemberében (a brit Imperial War Museumsban IWM Art. IWM PST 1057 katalógusszámon nyilvántartott) plakáton keresztül szólította meg nemcsak a futballistákat, hanem a szurkolókat is, s arra ösztönözte őket, hogy „jó sportolóként a többi jó sportolóért” jelentkezzenek katonának, s vívják meg csatájukat Nagy-Britannia oldalán a világ ellenségei ellen¹⁵ (2. ábra).

A futball toborzásra történő felhasználását nemcsak az a tény erősíti, hogy népszerűsége folytán széles tömegek érhetők el általa, hanem az is, hogy a futballrajongók kvantitatív mennyisége mellett, kvalitatív szempontból is sajátos célközönségről van szó: a szurkolók között megtalálható az életkoruk, fittségük alapján besorozható népesség nagy része. Ráadásul a sportolókkal történő azonosulás miatt egyfajta modellkövető hatásra is lehet számítani: ha a sztárjátékos, -csapat „hadba szólít”, sőt maga is „hadba vonul”, akkor ez ösztönző hatással lehet az őket ünneplő szurkolótábor tagjaira is. A második világháborúban például olyan eset

¹⁵ 9 Facts about Football in the First World War.

2. ábra A brit Labdarúgó Szövetség titkárának toborzást célzó felhívása a jó sportolókhoz 1914-ből (Forrás: 9 Facts about Football in the First World War)

is ismert, amikor a játékosok is támogatták a toborzást: egy 1939 húsvétján, nagyszombaton megrendezett futballmérkőzésen a Bolton Wanderers csapatkapitánya, Harry Goslin beszédet intézett a közönséghez, s arra buzdította őket, hogy lépjenek be a hadseregbe, miként két nap múlva ezt tette ő és csapata is.¹⁶

2) *A futball mint a katonák fittségét, állóképességét biztosító eszköz.* Az első világháború harcoló alakulatainak fitten tartása, a harci morál megőrzése érdekében futballmérkőzéseket is tartottak (3. ábra).¹⁷ A második világháború során a brit haderő a fizikai kiképzés oktatóiként futballistákat és edzőket is alkalmazott, illetve a futballt a hadigazdaságra átállt brit hátszágbeliek munkahelyi termelékenységét serkentő eszközként is felhasználták.¹⁸

A labdarúgás fittséget biztosító „ereje” abban áll, hogy az edzések, mérkőzések ideje alatt intenzív mozgásra készíti a játékosokat. E mozgás mellett, hogy átmozgatja az ízületeket, hatással van a vérkeringésre, a szívműködésre, a légzés szervrendszerére, a szervezet anyagcseréjére, az izmok beidegzésére és használatára, s mindemellett az ideális testtömegindex kialakítását is elősegítheti. A kedvező fiziológiai változások mellett a pszichés fitsségre is kedvező hatással lehet a futball: aktív pihenés révén segít kikapcsolódni, a hétköznapi terheket időlegesen feledni, a játékra és a csapattársakra koncentrálni.

3) *A futball mint csapatkohéziót erősítő eszköz.* A katonák egymás közötti, különösen a tiszték és alárendeltjeik kapcsolatának építésére is használták a futballt az első világháború

¹⁶ A Királyi Tüzérség 53. tábori ezredéhez csatlakoztak. 10 Facts about Football in the Second World War.

¹⁷ 9 Facts about Football in the First World War.

¹⁸ 10 Facts about Football in the Second World War. A futballt tehát mind a fronton, mind a hátszágban lévőkhöz esetében morált javító, motiváló hatású tevékenységként alkalmazták.

3. ábra A brit 1. zászlóalj csapatai (Wiltshire ezred) futballoznak Bouzincourt közelében 1916 szeptemberében

(Forrás: Ernest Brooks fotója alapján – 9 Facts about Football in the First World War © IWM Q 1109)

során.¹⁹ A csoportkohéziót a tagok közötti (békés, baráti) interakciók sűrűsége is jellemzi, amire tehát e sport okot szolgáltatathat. A labdarúgó-mérkőzés (vagy annak megtekintése) során szerzett közös élmény, különösen, ha azt a résztvevők játékos kihívásnak, örömteli kedvtelésnek tekintik, akkor kapcsolaterősítő, további interakciókra (például a játékelmények megvitatására, a jövőbeli labdarúgócsapatok, esélyeik, stratégiáik megtárgyalására) ösztönző aktivitás lehet.

A csoportkohézió és az összetartozás érzése lényeges összetevője a katonai egységek, alakulatok hatékony működésének, amit tehát a labdarúgás nyújtotta játékelmény révén felnőttek körében is erősíteni lehet. (4. ábra)

4. ábra Egy első világháborús brit futbalcsapat gázálarccal pózol 1916-ban

(Forrás: A World War I British soccer team posing with gas masks – 1916)

4) *A futball mint a katonák motiválásának eszköze.* Az első világháború idején a németek ellen küzdő 21 éves angol Wilfred (Billie) Nevill százados (1894. 07. 14. – 1916. 07. 01.) nevéhez köthetik a futballdíjként (Football Charge) elhíresült eset.²⁰ Nevill, az East Surrey ezred (bajtársai szerint örökké vidám s bátor) tisztjeként a franciaországi somme-i csata kezdetén két futball-labdával igyekezett harcra buzdítani embereit. Az egyik labdára azt írta, hogy „The Great European Cup-Tie Final. East Surreys v Bajorians. Kick off null.” (Kb. „Nagy európai kupadöntő. East Surrey és a Bajorok között. Kirúgás nulláról”), míg a másikra azt, hogy: „NO REFEREE” (kb. „NINCS JÁTÉKVEZETŐ”, átvitt értelemben: senki sem ellenőrzi, hogy betartja-e valaki a szabályokat). Nevill versenyt hirdetett katonái

¹⁹ 9 Facts about Football in the First World War.

²⁰ Cooper 2017.; Wilfred Percy Nevill Captain, East Surrey Regiment, Attached East Yorkshire Regiment.

között: az nyer, aki elsőként juttatja a labdákat a 300 méterrel távolabb lévő német állások mögé. A csata kezdetén Nevill kirúgta a labdát, s hamarosan életét veszítette, mint emberei közül is sokan mások.

5) *A futball mint distressz-levezető eszköz.* A distressz negatív élményként megélt, a pszichés jóllétet, adott katonai koncentráció minőségét romboló, ezzel az elégedetlenséget és az érzelmi kiegyensúlyozatlanságot fokozni képes, összességében a katona harc képességét csökkentő jelenség. Ritka kivételektől (a harcra ösztönzés manipulatív eseteitől²¹) eltekintve sosem cél a saját oldal katonái körében a distressz fokozása. A labdarúgással járó fizikai erő kifejtés, a szív- és légzésfrekvencia változásai, a test fizikai „lefárasztása” és a figyelem elterelése a háború borzalmairól, a mindennapi életveszélyről, az otthonmaradottak miatti aggodalomról mind-mind hozzájárulhat a distressz megelőzéséhez és/vagy kezeléséhez – háborúban és békében egyaránt.

6) *A futball mint a szabadidő hasznos eltöltésének eszköze.* Mind békeidőben, mind a háború során előfordulhatnak olyan időszakok, amelyekben a strukturálatlan szabadidő miatt a katonák lekötetlen energiái a katonák intra-, illetve interperszonális konfliktusaihoz vezethetnek. Ilyenkor néhányan hajlamosak letargiába esni, mások pedig agresszívvé válhatnak, s maguk vagy csapattársaik ellen fordulhatnak. Az unatkozó alakulatok energiáinak levezetése érdekében az első és második világháborúban nemcsak a szárazföldi, de a hajózóalakulatoknál is előfordult, hogy futballpályákat alakítottak ki, s labdarúgással múltatták az időt, ha arra mód volt.²² A labdarúgás haszna pedig abban rejlett, hogy lekötötte a katonák figyelmét, karban tartotta az állóképességüket, hatással volt a csoportkohézióra.

7) *A futball mint a béke megóvásának eszköze.* Az 1914-es karácsonyi fegyverszünet során a nyugati fronton brit és német csapatok játszottak egymással „rögtönzött” futballmérkőzést.²³ Az elefántcsontparti labdarúgó-válogatott tagjai a nemzetük polgárháborújában játszottak jelentős szerepet, mikor 2006-ban a fegyverszünet megteremtését segítették,²⁴ 2007-ben pedig mérkőzést játszott a kormány ellen lázadók fővárosában, Bouakéban, s ezzel csökkentették a két sereg közötti feszültséget.²⁵

8) *A futball mint a civil-katonai együttműködés (CIMIC) eszköze.* A vonuló hadakkal tartó civilek (hozzátartozók, kereskedők, szolgáltatók, prostituáltak), az ostromlott várak (remélt) oltalmát keresők vagy a hadifelszerelést, fegyvert gyártó és az azokkal kereskedő, vagy éppen a polgári védelmi feladatokban részt vállaló civilek régóta együttműködő felei a hadseregeknek. Az együttműködésből ideális esetben mindkét fél nyert is a történelem során. A második világháború idején például a civilek szórakoztatása, (és mint e lista más elemeiben is olvasható) toborzása, fitten tartása és adományaik begyűjtése is a futballmérkőzések egyik

²¹ Mező 2014.

²² 9 Facts about Football in the First World War; 10 Facts about Football in the Second World War.

²³ 9 Facts about Football in the First World War.

²⁴ Stormer 2006.

²⁵ Merrill 2007. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy már arra is volt példa a történelemben, hogy a futball (ha nem is eszköze, de) legalább részbeni ürügye volt fegyveres konfliktus kitörésének: 1969. július 14–18. között tört ki az öt napig tartó „futballháború” (spanyolul: la guerra del fútbol) El Salvador és Honduras között (Dart–Bandini 2007).

célja volt. Napjainkban az AJP-3.4.9 NATO-doktrínában körülírt civil-katonai együttműködés (Civil-Military Cooperation, CIMIC)²⁶ pedig a megnevezett résztvevők között a hadviselés hajnalától amúgy is jelenlévő kooperáció tudatos, katonai képességként történő alkalmazásának, kiépítésének tekinthető – aminek a sport is célja/eszköze lehet.

Az együttműködésnek mindezek mellett egy másik útja is lehetséges: a futballcsapatok a társadalmi felelősségvállalási stratégiájukon belül²⁷ akár honvédelmi, katonai pályafutást népszerűsítő tevékenységet is végezhet(né)nek.

9) *A futball mint a következő katonagenerációk egészségre nevelésének eszköze.* Az egészséges életmód, testmozgás biztosítása a katonák újabb nemzedékei esetében is lényeges. Praktikus szempontból ennek közvetlen eszköze lehet a honvédelmi sportok gyakorlása. A honvédelmi sportok „...azok a honvédelmi ismereteket, elsősorban a lökésszépséget, a tájékozódási képességet, a fegyveres és fegyvertelen önvédelmet fejlesztő, speciális technikai tudást megalapozó mozgásformák és egyéb tevékenységek, amelyeknek a rendszeres gyakorlásával a honvédelmi nevelés keretén belül olyan hasznosítható elméleti és gyakorlati ismeretek szerezhetők, amelyek az állampolgárok révén hozzájárulnak az ország általános védelmi képességének fejlesztéséhez”.²⁸ Habár a futball nem tartozik közvetlenül a honvédelmi sportok közé, ám tökéletesen alkalmas a mozgáskoordináció, a fittség, az állóképesség, a mozgékonyág, a csapatban játszás fejlesztéséhez, s az énkép és önértékelés alakításához. E rendkívül népszerű labdajáték a gyermekek, fiatalok egészségmegőrzése szempontjából is nagy jelentőséggel bírhat.²⁹

10) *A futball mint a háterszág hadianyaggyártói egészségmegővésének eszköze.* A futball ilyen célú alkalmazását demonstrálja, hogy 900 000-nél is több nő dolgozott az első világháború során hadianyaggyárakban, amelyekben sportra, főként labdarúgásra ösztönözték őket egészségük megőrzése érdekében. Ez a gyakorlat a második világháborúban is megfigyelhető volt.³⁰ Tehát a labdarúgás nemcsak a hadseregbe besorozott állomány, nemcsak az utánpótlásként szóba jöhető újabb generációk, hanem a hadianyaggyártás terén foglalkoztatottak esetében is hasznosítható sport.

11) *A futball mint gazdasági erőforrás.* A második világháború során a Nagy-Britanniában rendezett futballmérkőzéseken adomány-, illetve pénzgyűjtési lehetőségre is mód nyílt. A befolyt összegeket szolgálati, jótékonyági célokra hasznosították. 1943 májusában például egy Chelsea-ben megrendezett mérkőzésen 55 000 fős közönség jelent meg, és 8 000 fontot gyűjtöttek össze a Navy Welfare League (a Haditengerészeti Jóléti Liga) számára.³¹

A futball népszerűsége és gazdasági szerepe a további évtizedekben is jelentős maradt. A labdarúgás „a világ legnépszerűbb sportja, óriási hírértékkel, egyben jól jövedelmező üzleti területté, fontos gazdasági ágazattá is kinőtte magát. A fejlődés töretlen és beláthatatlan.

²⁶ Bokros–Varga 2018.

²⁷ Ráthonyi et al. 2020.

²⁸ Krajnc 2019, i. m. 457.

²⁹ Czimbalmos et al. 2020.

⁹ Facts about Football in the First World War; 10 Facts about Football in the Second World War.

¹⁰ 10 Facts about Football in the Second World War. Figyelemre méltó, hogy a CPI Inflation Calculator adatai alapján (az 1943–2023 közötti árfolyam kiszámításával kapcsolatban lásd: „Value of 1943 British pounds today UK Inflation Calculator.”) az 1943. évi 8 000 GBP bevétel olyan, mintha 2023-ban 466 694 fontot (kb. 537 454,14 eurót, azaz kb. 199 001 263 forintot) sikerült volna összegyűjteni – egyetlen mérkőzés alatt!

Statisztikai adatok egyértelműen alátámasztják mindezt. A 2008-as Európa-bajnokság mérkőzésenként átlagosan 155 millió tv-nézőt vonzott élő adásaival. A 2010-es világbajnokság döntőjét pedig 700 millió néző követte élő adásban”.³² Ez az érdeklődés pedig milliárd eurókban mérhető bevételben is megjelenik – ezt alátámasztó példaként a 2. táblázat a 2009/2010. évi német bajnokság (I. Liga) bevételeit foglalja össze.

2. táblázat *A 2009/2010-es német bajnokság bevételei (I. Liga).*
(Forrás: Nagy 2011, 534.; Bundesligareport 2011, www.bundesliga.de)

Bevétel forrása	Milliárd euró	%
Játék- és jegybevételek	0,379	21,4
Szponzor- és reklámbevétel	0,512	28,9
Médiabevételek	0,505	28,6
Transzferbevételek (átigazolások)	0,106	6,0
Merchandising bevételek ³³	0,074	4,2
Egyéb bevételek	0,193	10,9
Összesen:	1,769	100,0

Ha pedig a közelmúlt bevételi adatait tekintjük át, akkor ugyancsak figyelemre méltó, hogy a Covid–19 vírusbetegséggel járó pandémiát követő 2021/2022. évi szezonban (amikor már enyhült a pandémia okozta korlátozások hatása és a stadionok újra megteltek szurkolókkal) miként alakult a világ futballcsapatai bevételi ranglistájának élcsoportja (lásd 3. táblázat).

3. táblázat *A futballcsapatok 2021/2022. évi szezonra jellemző bevételi ranglistájának élcsoportja*
(Forrás: a világranglistát már 26 éve figyelemmel kísérő Deloitte könyvvizsgáló cég éves felmérése alapján³⁴)

Csapat	Millió euró
1. Manchester City	731
2. Real Madrid	713,8
3. Liverpool	701,7
4. Manchester United	688,6
5. Paris Saint-Germain	654,2
6. Bayern München	653,6
7. FC Barcelona	638,2
8. Chelsea	568,3
9. Tottenham Hotspur	523
10. Arsenal	433,5

³² Stöhr 2010, Nagy 2011, 527.

³³ A merchandising szimbólumok, védjegyek, szerzői jogi alkotások részei, valódi vagy képzeletbeli személyek külső megjelenésének felhasználását jelenti abból a célból, hogy az áruk értékesítését, szolgáltatások nyújtását ösztönözzék.

³⁴ Újra a Manchester City a futballklubok bevételi rangsorának élén 2021.

Csapat	Millió euró
11. Juventus	400,6
12. Atlético Madrid	393,9
13. Borussia Dortmund	356,9
14. Internazionale	308,4
15. West Ham United	301,2
16. AC Milan	264,9
17. Leicester City	252,2
18. Leeds United	223,4
19. Everton	213,7
20. Newcastle United	212,3

A magyar labdarúgást tekintve (4. táblázat) nemzetközi mércével mérve szerényebb, de mégis jelentős – olykor milliárdos nagyságrendű – összegeket eredményez e sport.

A labdarúgósporthoz tehát hazai, nemzetközi szinten jelentős gazdasági erőt képvisel – még akkor is, ha nem csekély kiadásokkal is jár, amit a fenti bevételi adatok nem tükröznek. E bevételek adott esetben békefenntartási, haderőfejlesztési, ellátási, CIMIC stb. célok megvalósítására is fordíthatók lennének, amennyiben ilyen célú felhasználásra is törekednének a csapatok, illetve törekedne a mögöttük álló menedzsment. Fontos: nem arról van szó, hogy a civil labdarúgó-

4. táblázat *A magyar első osztályú labdarúgó-bajnokságban szereplő csapatokat működtető gazdasági társaságok eredményei a 2021-es beszámolóik szerint*

(Forrás: Sebők 2022)

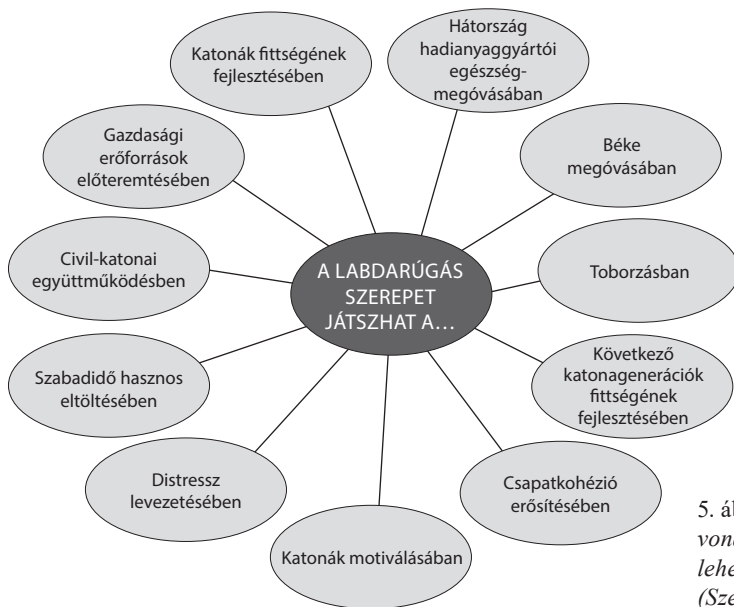
NB/I-es csapatok 2021-es évi mérlege	Értékesítés nettó árbevétele (HUF)	Bérlétszék (HUF)	Adózott eredmény (HUF)
Ferencvárosi TC/FTC Labdarúgó Zrt.	5 296 040 000	6 970 638 000	275 392 000
Kisvárdai Master-Good/VÁRDA Labdarúgó Kft.	1 465 227 000	974 156 000	327 264 000
Puskás Akadémia FC/Felcsúti Utánpótlás Neveléséért Alapítvány	12 166 123 000 (egyéb bevétel címen)	1 563 761 000	5 642 862 000
MOL Fehérvár FC/Fehérvár F.C. Kft.	7 445 761 000	4 187 501 000	1 648 652 000
Újpest FC/Újpest 1885 Futball Kft. (2020. 07. 01. – 2021. 06. 30.)	1 034 171 000	1 399 090 000	-400 835 000
Paksi FC/Paksi FC Kft.	1 154 919 000	1 154 670 000	8 398 000
Debreceni VSC/DVSC FUTBALL Szervező Zrt.	1 167 599 000	1 024 495 000	-335 864 000
Zalaegerszegi TE/ZTE FOOTBALL CLUB Zrt.	1 310 930 000	1 051 967 000	135 164 000
Budapest Honvéd/Honvéd Futball Club Kft.	1 291 330 000	2 575 268 000	7 132 000
Mezőkövesd Zsóry FC/ Mezőkövesd Zsóry Futball Club Kft.	1 077 927 000	1 190 391 000	35 133 000
Vasas FC/Vasas Futball Club Kft.	1 026 137 000	1 041 781 000	27 089 000
Kecskeméti TE/Kecskeméti TE 1911 Kft.	231 632 000	221 545 000	16 687 000

csapatoktól, gazdasági társaságoktól el kellene venni ezeket az összegeket, hanem arról, hogy a honvédség által menedzselte futballcsapatoknak is lehet ilyen jellegű gazdasági ereje – lásd a 4. táblázatban a Budapest Honvéd/Honvéd Football Club Kft. esetét –, amely szervezeteket célszerű gazdasági, erkölcsi, szakmai támogatásban is részesíteni a jövőben is.

ÖSSZEFOGLALÁS

A labdarúgás a terminológiát érintő metaforák aspektusából, és mint katonai célokat (is) szolgáló eszközként hozható kapcsolatba a hadviselés témakörével. A hadi metaforák alkalmazása a futballterminológiában jelzi, hogy e metaforák megalkotói (a szabályrendszer létrehozói) és felhasználói egyaránt párhuzamba állítják e sportot a hadviselés fogalmkörével. A futball katonai célokat szolgáló eszközként pedig többféle funkciót is elláthat: egyaránt lehet a toborzás, a fitten tartás, a civil-katonai együttműködés, a gazdasági erőforrások előteremtésének, a motivációnak, a distressz-kezelésnek, a csoportkohézió erősítésének és a béke megővésének eszköze (5. ábra).

Megfontolandó, hogy egy olyan népszerűségnek örvendő sportot, mint a labdarúgás, aminek ráadásul ilyen sokféle szereplehetősége van a katonai alkalmazás szempontjából, miként lehetne még tudatosabban hasznosítani.

5. ábra A labdarúgás katonai vonatkozású felhasználási lehetőségei
(Szerkesztették a szerzők)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *9 Facts about Football in the First World War*. Imperial War Museums. <https://www.iwm.org.uk/history/9-facts-about-football-in-the-first-world-war> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 11.)
- *10 Facts about Football in the Second World War*. Imperial War Museums. <https://www.iwm.org.uk/history/10-facts-about-football-in-the-second-world-war> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 11.)

- *AJP-3.4.9 – Allied Joint Doctrine for civil-military cooperation, Edition A Version 1, 2013. 02.* <https://www.cimic-coe.org/wp-content/uploads/2014/06/AJP-3.4.9-EDA-V1-E1.pdf> (Letöltés időpontja: 2023. 05. 10.)
- A World War I British soccer team posing with gas masks – 1916.
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e6/World_War_I_British_soccer_team_with_gas_masks,_1916.jpg (Letöltés időpontja: 2023. 04. 02.)
- Bokros Tünde Ibolya – Varga Csilla: *A civil-katonai együttműködés képessége az Európai Unió vezette műveletekben és fejlődése hazánkban.* Honvédségi Szemle, 2018/6., 104–122.
- *Bundesligareport 2011.* www.bundesliga.de (Letöltés időpontja: 2023. 04. 14.)
- Cooper, Phil: *East Surrey Regiment's 'football' charge July 1st 1916.* 2017. 05. 03. <https://www.surreyinthewar.org.uk/story/east-surrey-regiments-football-charge-july-1st-1916/> (Letöltés időpontja: 2023. 05. 12.)
- Czibalmos Csaba et al.: *Utánpótláskorú labdarúgók antropometriai jellemzői és motoros próbák vizsgálata.* Sport- és Egészségtudományi Füzetek, IV. évf., 2020/3., 56–74.
- Dart, James – Bandini, Paolo: *Has football ever started a war?* The Guardian, London, 2007. 02. 21.
- Krajnc Zoltán (szerk.): *Hadtudományi lexikon (Új kötet).* Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2019.
- *Laws of the Game 2015/2016.* Fédération Internationale de Football Association (FIFA), Zurich. <https://digitalhub.fifa.com/m/3f3e15cclab8977b/original/datdz0pms85gbnqy4j3k-pdf.pdf> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 03.)
- Merrill, Austin: *Best Feet Forward.* Vanity Fair. 2007. 07. 10. <https://www.vanityfair.com/news/2007/07/ivorycoast200707> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 11.)
- Mező Ferenc: *PSYOPS – avagy: kalandozás a hadak útján, a pszichológia ösvényein, a történelem útvesztőiben.* Kocka Kör, Debrecen, 2014.
- Nagy Imre Zoltán: *A professzionista futball finanszírozási sajátosságai.* Pénzügyi Szemle, 56. évf. 2011/4., 527–540. https://www.penzugyiszemle.hu/upload/documents/527-540-nagyizpdf_20170831152154_41.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 04. 02.)
- Ráthonyi-Ódor Kinga et al.: *How Successful Are the Teams of the European Football Elite off the Field? – CSR Activities of the Premier League and the Primera División.* International Journal of Environmental Research and Public Health. 2020; 17(20). 7534-7565. DOI: 10.3390/ijerph17207534
- Sebők Krisztián: *A labdarúgó NB/I-es focicsapatok költségvetése a Kecskeméti TE-nek is feladja a leckét.* [kecsup.hu](https://kecsup.hu/2022/08/a-labdarugo-nb-i-es-focicsapatok-koltsegetese-a-kecskemeti-te-nek-is-feladja-a-lecket/), 2022. 08. 16. <https://kecsup.hu/2022/08/a-labdarugo-nb-i-es-focicsapatok-koltsegetese-a-kecskemeti-te-nek-is-feladja-a-lecket/>
- Stormer, Neil: *More than a Game.* Common Ground News Service, 2006. 2010. 06. 26.
- Stöhr, M.: *Unternehmensführung im deutschen Profifußball.* Seminararbeit bei Dr. Nagy, I. Z., Óbudai Egyetem, Budapest, 2010.
- Tótfalusi István: *Magyar etimológiai szótár.* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/b-F1794/bajnok-F17B6/> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 02.)
- Újra a Manchester City a futballklubok bevételi rangsorának élén. M4 Sport, 2021. 01. 19. <https://m4sport.hu/kulfoldi-foci/labdarugas/cikk/2023/01/19/ujra-a-manchester-city-a-futballklubok-beveteli-rangsoranak-elen/> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 02.)
- „Value of 1943 British pounds today | UK Inflation Calculator.” *Official Inflation Data, Alioth Finance*, 2023. 05. 10. <https://www.in2013dollars.com/uk/inflation/1943>
- *Wilfred Percy Nevill Captain, East Surrey Regiment, Attached East Yorkshire Regiment.* <https://www.jesus.cam.ac.uk/wilfred-percy-nevill-captain-east-surrey-regiment-attached-east-yorkshire-regiment> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 02.)